

Am ajuns acum la epoca care desparte Renașterea de vremurile moderne, ce au identitatea lor bine definită. Într-una dintre lucrările clasice asupra acestei perioade, „Criza conștiinței europene” de Paul Hazard, autorul afirmă: „În această perioadă a avut loc în Europa un conflict moral. Intervalul dintre Renaștere, din care provine în mod liniar, și Revoluția Franceză, pentru care călea armele în foc, reprezintă o epocă fără egal din punct de vedere al importanței istorice.” Aceasta este epoca clasică a Europei moderne.

Același Paul Hazard afirmă: „Conștiința clasică, cunoscându-și puterea sa, iubește stabilitatea, ba, dacă ar putea, ar fi doar stabilitate. Acum că Renașterea și Reforma – ce preschimbări au adus acestea! – s-au încheiat, sosise vremea pentru o inventariere mentală, pentru o retragere intelectuală. Politica, religia, societatea, arta – toate acestea au fost salvate din ghearele criticilor dezlănțuiți. Barca bătută de urgii a umanității a găsit în sfârșit un refugiu. Să rămână multă vreme acolo! Multă vreme! De fapt să rămână acolo pentru vecie! Viața era acum o afacere regulată și bine ordonată. De ce să părăsești, atunci, acest hotar împrejmuț, pentru a risca întâlniri care ar putea să destabilizeze totul? Marele Dincolo era văzut cu neliniște. Putea conține unele surprize neplăcute. Ba chiar, Timpul însuși l-ar fi făcut să stea locului, dacă ar fi putut. La Versailles, vizitatorul avea impresia că înseși apelor le-a fost oprit cursul, au fost prinse și controlate, după care au fost trimise înapoi în ceruri, și încă o dată, ca și cum ar fi trebuit să facă acest lucru pentru totdeauna.”

Perioada dintre Renaștere și vremurile moderne reprezintă prima încercare de a realiza o sinteză armonioasă a tuturor noilor forțe descătușate de omul medieval, cel renescentist și cel reformat. Prin această tentativă nu se dorea renunțarea la fundația creștină, deși aceasta era în fond ceva foarte vag. Deosebirea față de timpurile noastre o constituie faptul că în prezent se încearcă o sinteză fără creștinism, sau mai degrabă un creștinism foarte diluat. Vom analiza câteva aspecte ale acestei încercări de armonizare și vom vedea de ce nu putea rezista acest proiect.

Primul aspect al acestei noi epoci clasice, al acestei noi armonii, este dominația perspectivei științifice, exemplificată de „lumea mașină” a lui Isaac Newton. „Epoca lui Newton”, Iluminismul timpuriu – el a murit în anul 1720 (1727 – n.trad.), dacă nu mă înșel iar opera sa principală a apărut în 1690 – „când știința și religia naturală păreau să fie de acord că totul este în regulă cu lumea, iar artele înfloreau cum nu o vor mai face vreodată în Apus. Înainte de aceste vremuri, Occidentul cunoscuse mai multe secole de efervescentă intelectuală, ba chiar haos, din momentul în care sinteza medievală romano-catolică s-a prăbușit și au apărut noi forțe, care au

dus la dezbateri aprinse și războaie sângeroase.”

Războaiele religioase s-au terminat din toate punctele de vedere în 1648, când a luat sfârșit și Războiul de Treizeci de Ani, care a devastat Germania și practic a redus-o la o condiție ruinătoare vreme de două secole.

„Protestantismul s-a revoltat împotriva complexității și corupției din catolicism. A existat o renaștere a artei și gândirii păgâne vechi, un nou umanism a descoperit omul natural și a împins din ce în ce mai în fundal ideea de Dumnezeu și – cea mai importantă tendință pentru ceea ce avea să se petreacă în viitor – știința a înlocuit teologia în calitate de criteriu al cunoașterii. Studiul naturii și al legilor ei au ajuns să pară cea mai importantă îndeletnicire intelectuală.”

„Deja în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea se ajunsese la un anumit echilibru și o armonie în gândirea apuseană. La urma urmei, creștinismul nu a fost răsturnat de idei noi (vom vedea în cursul următor ce fel de creștinism era acesta – notă. P.S.R.) ci mai degrabă se adapta la noul spirit. În același timp, dificultățile și contradicțiile ideilor moderne naturaliste și raționaliste nu își făcuseră încă simțită prezența. În special în partea cea mai iluminată a Europei apusene – Anglia, Franța și Germania – aproape că părea că a venit o epocă de aur, mai ales prin comparație cu războaiele religioase care devastaseră aceste țări până spre mijlocul secolului al XVII-lea. Omul iluminismului credea în Dumnezeu, A Căruia existență putea fi demonstrată rațional și în religia naturală. Era tolerant cu credințele celorlalți și era convins că tot ce există în lume poate fi explicat de știința modernă, ale cărei descoperiri și progrese le urmărea cu atenție. Lumea era văzută ca o mare mașină aflată în mișcare continuă, iar fiecare mișcare putea fi descrisă matematic. Era un singur și imens univers ordonat armonios, nu ierarhic, cum se întâmpla în Evul Mediu sau în gândirea ortodoxă, ci ca un sistem matematic uniform. Lucrarea clasică în care erau explicate aceste idei, „Principia Mathematica” a lui Newton a fost primită favorabil de toată lumea, ceea ce arată că oamenii educați ai acelor vremuri erau în întregime pregătiți pentru această nouă evanghelie.”

O altă carte clasică despre istoria gândirii moderne, „The Making of the Modern Mind” de John Herman Randall, discută unele dintre aceste elemente care compuneau noua perspectivă asupra universului. „Cei 30 de ani care s-au scurs de la publicarea Dialogului asupra celor Două Sisteme (sistemul heliocentric și cel geocentric – notă P.S.R.) au fost martorii unei transformări intelectuale de proporții. În timp ce Galileo încă se certa cu trecutul (și am văzut că a fost aproape să fie ars pe rug, scăpând prin mărturisirea greșelii, dar spunând în șoaptă: „și totuși se mișcă” – notă P.S.R.), Newton ignoră vechile dezbateri și se uită doar spre viitor enunțând calm definiții, principii și demonstrații care de atunci și până astăzi au format baza științei naturale. Galileo reprezintă asaltul. După doar o singură generație vine triumful. Însuși Newton a făcut două descoperiri remarcabile: a descoperit o metodă matematică prin care este descrisă mișcarea mecanică și a aplicat-o universal. În sfârșit visul lui Descartes a devenit realitate: omul a ajuns la o interpretare mecanică a lumii în termeni matematici deductivi exacti. Punând temelia științei de secol XVII, Newton și-a imprimat efigia asupra imaginii universului, care va rămâne neschimbată în linii mari până la Darwin. A completat schița lumii newtoniene care va rămâne de-a lungul întregului secol XVIII drept adevărul științific fundamental.”

În Franța, spre sfârșitul acestei epoci apare Enciclopedia o realizare de proporții întreprinsă în special de Diderot, cu scopul de a aduna la un loc într-o singură mare carte, compusă din mai multe volume, întreaga cunoaștere. Ar trebui înțeles mai înainte de toate că însăși ideea de enciclopedie, adică ideea de a aduce întreaga cunoaștere într-un singur loc pentru a o ordona, fie și alfabetic, cum se întâmplă în enciclopediile mai recente, reprezintă ceva cu totul nou.

Astfel, totul este cumva aplatizat și închis în limitele unui anumit număr de pagini, în așa fel încât dacă dorești să descoperi ceva despre orice, pur și simplu te uiți la index sau cauți alfabetic și descoperi articolul despre acel subiect.

Trebuie spus că în alte culturi, care aveau și ele cumva ideea de cunoaștere universală, precum China, existau, de asemenea, enciclopedii. Dar acele enciclopedii erau mai degrabă diferite deoarece se păstra încă acolo ideea ierarhică. De pildă, marile enciclopedii chineze, de acum o mie de ani sau mai bine, erau aranjate în așa fel încât primul volum era „Cerurile”, apoi urma „Împăratul”, după care științele înalte, și descindea gradual până ajungea la final, la lucrurile pământești. Spre comparație, în noile enciclopedii nu există nicio distincție valorică între subiecte. Poți cunoaște o pagină din enciclopedie și să nu știi nimic despre tot restul și să fii expert în acel lucru. Cu alte cuvinte, este o cunoaștere foarte fragmentară. Probabil că doar persoana care a realizat întregul proiect cunoaște întregul – deși în fapt nu există doar o singură persoană, ci mult mai multe, așadar nimeni nu știe.

Pentru Diderot, deși subestima matematica, ideea sa de cunoaștere și idealul său de cunoaștere sunt similare cu ale tuturor celorlalți din generația sa. „Ne aflăm în pragul unei mari revoluții în științe. Judecând după înclinațiile pe care cele mai bune minți le au pentru morală, pentru arte frumoase, pentru istoria naturală, pentru fizica experimentală, aproape că îndrăznesc să prezic că nu va mai trece un secol până când nu vor mai exista doar trei mari matematicieni în Europa... Știința va înălța coloanele lui Hercule; oamenii nu vor merge mai departe; operele lor vor dăinui timp de secole precum piramidele din Egipt, a căror masă, inscripționată cu hieroglife, trezesc în noi detestabila idee de putere și ne fac atenți la resursele oamenilor care le-au construit”, susținea Diderot.

Observăm că oamenii acelor vremuri aveau în minte ideea că vor putea obține în timpul vieții lor definiția finală a naturii și științei, putând aduna la un loc toată cunoașterea existentă.

În noua sinteză, natura îl înlocuiește, de fapt, pe Dumnezeu în calitate de idee centrală, deși vom vedea că până la sfârșitul acestei perioade nu s-a renunțat cu totul la ideea de Dumnezeu. D'Holbach, unul dintre gânditorii francezi ai sfârșitului de secol XVIII, descrie astfel idolatrizarea naturii: „Omul se înșală mereu pe sine când renunță la experiență pentru a urma sisteme imaginare. El este opera Naturii. El există în natură. Este supus legilor ei. Nu se poate elibera de ele. În zadar mintea sa încearcă să țășnească dincolo de lumea vizibilă: o necesitate categorică îl obligă mereu să se întoarcă. Fiind format de Natură, care este circumscrisă de legile ei, nu există nimic dincolo de un mare tot, din care el face parte și a cărui influență o resimte. Ființele pe care imaginația sa le închipuie ca fiind dincolo de Natură sau distincte de ea, sunt întotdeauna himere formate după ceea ce a văzut deja. Despre acestea este complet imposibil să-și formeze vreo idee corectă, fie cu privire la locul pe care îl ocupă, fie la felul în care acționează. Pentru el nu există nimic, nu poate exista nimic în afară de natură care include toate ființele... Universul, vastul ansamblu a tot ceea ce există, ne oferă doar materie și mișcare: întregul nu ne oferă spre contemplație nimic altceva decât o succesiune gigantică și neîntreruptă de cauze și efecte...”

„Drept urmare, natura, în cea mai extinsă definiție, reprezintă marele întreg care rezultă din asamblarea materiei sub diverse combinații, cu acele mișcări contrare pe care universul le oferă privirii noastre”

Aceeași idee o întâlnim și la Voltaire, când descrie dialogul dintre natură și un om de știință. Natura îi spune omului de știință: „Sărmanul meu fiu, să-ți spun adevărul? Mi s-a dat un nume care nu mi se potrivește deloc. Mi se spune Natura, dar în realitate sunt Arta – arta lui Dumnezeu (este vorba de Dumnezeul deștilor din acea perioadă – n. P.S.R.).”

Unul din discipolii lui Newton afirmă: „Știința naturală slujește unor scopuri mai înalte și ar trebui să fie apreciată pentru că pune o fundație sigură pentru religia naturală și filosofia morală, conducându-ne într-o manieră mulțumitoare spre cunoașterea Autorului și Guvernatorului universului... A studia Natura înseamnă a studia meșteșugul Său. Fiecare nouă descoperire ne dezvăluie o parte din schema sa... Perspectivele noastre asupra Naturii, oricât de imperfecte ar fi, ne ajută să ne reprezentăm, în maniera cea mai sensibilă, acea putere grandioasă care se găsește peste tot, care acționează cu o forță și o eficacitate ce nu cunoaște vreo micșorare indiferent de distanțe și timp și acea înțelepciune pe care o vede la lucru în structurile elegante și în mișcările drepte ale celor mai mari și mai subtile părți. Acestea, printr-o bunătate perfectă care le direcționează în mod evident, constituie obiectul suprem al speculațiilor filosofului. Acesta, în timp ce contemplă și admiră un sistem atât de perfect, nu poate fi decât încântat și animat să intre în legătură cu armonia generală a Naturii.”

D’Holbach afirmă următoarele despre natură: „Vai tu, îl căinează această Natură pe om, care urmând instinctul pe care ți l-am dat, tinzi fără întrerupere, de-a lungul întregii tale existențe, spre fericire, nu încerca să rezizi legii mele suverane. Lucrează la fericirea ta. La parte fără frică la ospățul pus înaintea ta cu cea mai inimoasă ospitalitate. Vei descoperi mijloacele scrise citeț în inima ta... Îndrăznește, deci, să te dezbari de lațurile superstiției, rivala mea auto-iluzorie și pragmatică, care îmi încalcă drepturile. Denunță acele teorii goale, care sunt uzurpatorii privilegiilor mele. Întoarce-te sub dominația legilor mele, care, oricât de severe ți se par, sunt blânde prin comparație cu cele ale bigotismului. Doar în imperiul meu adevărata libertate domnește. Tirania este necunoscută acestui pământ, robia este pentru totdeauna interzisă. Echitatea veghează fără întrerupere la drepturile subiecților mei, ținându-i în posesia revendicărilor lor juste. Bunăvoința, insuflată umanității, îi unește prin legături prietenești. Adevărul îi luminează. Niciodată impostura nu îl va putea orbi cu cețuri obscurantiste. Întoarce-te așadar copilul meu în brațele mamei tale grijulii! Dezertorule, întoarce pașii tăi rătăcitori la Natură. Te va mângâia pentru relele făcute. Va îndepărta din inima ta acele frici îngrozitoare care te copleșesc... Întoarce-te la Natură, la umanitate, la tine!... Bucură-te de tine și fă-i pe alții să se bucure și ei de aceste înlesniri pe care le-am pus cu o mână generoasă la dispoziția tuturor fiilor pământului, care toți în mod egal provin din sânul meu... Toate aceste plăceri îți sunt permise fără nicio constrângere, dacă te bucuri de ele cu moderație și cu acea discreție pe care chiar eu am fixat-o. Fii, deci fericit, o omule!”

După care repetă: „O, Natură, suverana tuturor ființelor! Și voi, adorabilelor sale fiice, Virtutea, Rațiunea și Adevărul! Rămâneți pentru totdeauna protectoarele noastre onorate! Ție, Natură, ți se cuvin laudele rasei umane, ție ți se cuvin omagiile pământului. Arată-ne, deci, O Natură!, ceea ce omul trebuie să facă pentru a atinge fericirea pe care Tu l-ai făcut s-o dorească. Virtute! Însuflește-l cu flacăra ta folositoare! Lasă torța ta să-i ilumineze intelectul, împrăștie din calea lui întunericul. Voi zeități slujitoare uniți-vă puterile pentru ca inimile omenirii să vi se predea vouă. Interziceți greșeala din mintea noastră, strâmbătatea din inimile noastre, dezordinea din pașii noștri. Faceți cunoașterea să-și lărgească puterea sănătoasă; bunătatea să sălășluiască în sufletele noastre; liniștea să sălășluiască în piepturile noastre.”

Observați ce ideal armonios avea în vedere: natura care domnește peste tot, tainele naturii descoperite, Dumnezeu încă în ceruri, dar fără să facă mare lucru, iar cunoașterea științifică avansând în întreaga lume.

Naturalistul Buffon chiar a afirmat așa ceva, atunci când i-a descris pe primii astronomi babilonieni: „Primii oameni erau foarte fericiți, pentru că erau foarte științifici.” Idealul cunoașterii științifice și cel al fericirii erau inextricabil legate. În zilele noastre, pare că lucrurile stau exact

Cursul de Supraviețuire Ortodoxă - Iluminismul (1)

Scris de Pr. Serafim Rose

Marți, 29 Septembrie 2020 11:32

invers. Tot Buffon afirmă: „ce entuziasm poate fi mai nobil decât a crede că omul este capabil să cunoască toate forțele și să descopere prin eforturile sale toate secretele naturii!”